

En studie om Clownronden och dementa personer i äldreomsorgen

**En studie om Clownronden och dementa personer i
äldreomsorgen**

© Författaren och Kommunförbundet Skåne

ISBN: 91-89661-59-1

Författare: Margareta Rämgård, Dr. Kulturgeografi

 Elisabeth Carlson, Dr. Vårdvetenskap

 Elisabeth Mangrio, Dr. Vårdvetenskap

Layout: Alexander Olofsson, Kommunförbundet Skåne

Foto: Martin Ibohm

Tryckning: Printhuset Electra i Malmö

Innehållsförteckning

Förord	2
Bakgrund till studien	4
Forskning inom området och studiens syfte.....	5
Sjukhusclownen	6
Metodologiska aspekter	7
Forskningsmetoden.....	9
Tabell 1. Process av arbetet med analys	10
Resultat.....	12
Att tona in och vara uppmärksam	12
Trigga sinnen hos den enskilda personen	12
Verbal uppmuntran och bekräftelse.....	14
Uppmärksamma platser i deras förflutna.....	17
Stimulera det sociala rummet	19
Diskussion	22
Slutsats	24

Förord

Denna forskningsstudie har tillkommit i ett samarbete mellan Kultur Skåne/Region Skåne och Kommunförbundet Skåne. Studiens genomförande möjliggjordes även genom ett stöd från Statens Kulturråd.

Under åren 2012-2014 fick Statens kulturråd, efter ett särskilt regeringsbeslut, i uppgift att fördela stöd till kultur i äldreomsorgen. Syftet var att utveckla hållbara modeller och metoder för att främja äldre människors delaktighet i kulturlivet. Man såg det som en kulturpolitisk satsning och ett sätt att tillgodose alla medborgares rätt till kultur oavsett individuella och fysiska förutsättningar. Till detta övergripande skäl fanns det ytterligare motiveringar:

”Ett aktivt och kulturellt rikt liv i ett socialt sammanhang ger positiva hälsoeffekter. Det bidrar till en ökad känsla av välbefinnande och meningsfullhet och kan även ha effekter på medicinering och vårdbehov” (Ur Kulturdepartementets uppdrag till Statens kulturråd, dnr KU 2013/1966/Ko)

Kommunförbundet Skåne och Region Skånes kulturförvaltning, Kultur Skåne, som redan tidigare har samarbetat mycket kring området kultur i vården, lämnade in en gemensam ansökan. Vi ville ge Clownronden möjlighet att vidareutveckla sin sjukhusclownmetodik inom äldreomsorgen. Dessutom ville vi, genom Kommunförbundets FoU-Välfärd, låta genomföra denna forskningsstudie. Ansökan beviljades och därmed blev både projektet Clownen i äldreomsorgen och denna forskningsstudie verklighet.

Studien har utförts av en forskargrupp vid Malmö Högskola, Institutionen för vårdvetenskap, under ledning av fil. dr Margareta

Rämgård. De övriga forskarna i projektet har varit dr. med. vet Elisabeth Mangrio samt dr. med. vet Elisabeth Carlson.

Studien fokuserar på det sociala samspelet mellan clownerna och de boende på två demensboenden i Skåne. Genom större kunskap om och förståelse för clownernas sätt att arbeta och interagera med demensdrabbade personer på äldreboenden, hoppas vi kunna ge vårdpersonal inspiration och verktyg som de själva kan använda i det dagliga omvårdnadsarbetet. Vi tror även att projektet och studien kan öka intresset för samarbete med Clownronden, och kanske även med andra kulturaktörer, i äldreomsorgen i framtiden.

När kultur och äldreomsorg möts ges ofta förutsättningar för alla att tänka i nya banor. Detta projekt har inte varit ett undantag. Det är ett mycket bra exempel på ett tvärsektorielt samarbete som alla har vunnit på – kulturaktörerna, vårdpersonalen och de äldre på vårdboendena.

Ett stort tack till alla inblandade!

27 november 2015

Annica Forsgren
Verksamhetsledare
FoU Valfärd
Kommunförbundet Skåne

Bibbi Miegel Sandborg
Utvecklare
Kultur Skåne
Region Skåne

Bakgrund till studien

Region Skånes kulturförvaltning, Kultur Skåne, bedriver sedan 2003 verksamhet inom området kultur i vården/kultur och hälsa. Området utvecklades i samarbete med Kommunförbundet Skåne och tyngdpunkten i arbetet ligger på kunskapsspridning, nätverksbyggande samt stöd till verksamheter och projekt som innebär ett längre och djupare samarbete mellan kulturaktörer och företrädare för vården. De huvudsakliga målgrupperna för insatserna har hittills varit barn- och ungdomssjukvården, psykiatri och äldreomsorgen.

En av mottagarna av verksamhetsbidrag inom området är föreningen Clownronden. Clownronden är en grupp sjukhusclowner som består av professionella artister, specialutbildade för att arbeta med sjuka och funktionsnedsatta barn och ungdomar. De besöker varje vecka barnklinikerna i Malmö, Helsingborg, Kristianstad, Ystad och Landskrona.

Under åren 2012-2014 fick Kulturrådet, efter ett särskilt regeringsbeslut, i uppgift att fördela stöd till kultur inom äldreomsorgen. Syftet var att utveckla hållbara modeller och metoder för att främja äldre människors delaktighet i kulturlivet. Kommunförbundet Skåne och Region Skånes kulturförvaltning lämnade in en gemensam ansökan, för att ge Clownronden möjlighet att testa sin sjukhusclownmetodik även inom äldreomsorgen, samt för att, genom Kommunförbundets FoU-Välfärd, låta genomföra denna forskningsstudie. Ansökan beviljades och därmed blev både kultur i vården-projektet *Clownen i äldreomsorgen* och denna studie verklighet.

Forskningsstudien har utförts av en forskargrupp vid Malmö Högskola, Institutionen för vårdvetenskap, under ledning av Fil. dr Margareta Rämgård. Övriga forskare i projektet har varit Dr. med. vet Elisabeth Mangrio samt Dr. med. vet Elisabeth Carlson. De tre forskarna har olika

kompetens. Projektledaren är kulturgeograf med inriktning på vård och hälsa, framför allt inom kommunal äldreomsorg, och har tidigare haft flera projekt med Kommunförbundet Skåne och Region Skåne/Kultur Skåne. Mangrio har arbetat med den empiriska forskningen och Carlson har expertis inom etnografiska metoder. Samtliga har medverkat i studien.

I rapporten presenteras först en inledande text om den senaste forskningen på området. Därefter presenteras studiens resultat. Slutligen diskuteras detta i relation till forskningen på området. De bilder som finns i anslutning till texterna kommer från Clownrondens verksamhet, men de är inte relaterade till deltagarna i studien. Dessas identitet skyddas genom anonymitet och personnamn, ortnamn o.s.v. har ändrats i texterna.

Forskning inom området och studiens syfte

Forskning på äldreboenden i Sverige har visat att personer med demens behöver stimuleras med sociala och kulturella aktiviteter (Hyden 2014, Edwardsson m fl. 2013, Rämgård 2009). Personalen vid vårdboenden behöver engagera sig i aktiviteter för att bryta av dementa personers dagliga rutiner och ge dem mer stimulans i sitt vardagsliv (Hyden 2014, Testad m fl. 2014, Edwardsson m fl. 2013, Hill 2010). Kulturella aktiviteter som musik, dans och ibland även drama, kan vara användbara verktyg för äldre personer med kognitiva och språkliga svårigheter. Förutom att aktiviteten i sig ger stimulans, så kan den även stimulera till en bättre kommunikation mellan boende och personal (Guzmaen - Garcia m fl. 2013, Van Diik m fl. 2012, Phinnery m fl. 2007). Internationell forskning har visat att film stimulerar det episodiska minnet hos dementa personer och stärker deras kognitiva förmåga (Cooney m fl. 2014, Wang 2007). Forskare har även kommit fram till att aktiviteter stimulerar humor i relation till olika kulturinsatser i

äldreomsorgen. Positiva känslor, tillsammans med skratt, kan göra det möjligt för personer med demens att hantera sin sjukdom bättre och det finns studier som visar att det även förbättrar immunförsvaret, ökar smärttoleransen och minskar stress (Takeda m fl. 2010).

Inom forskningsområdet neuropsykiatri har studier visat att psykosociala aktiviteter är viktiga i behandlingen. Dessa aktiviteter kan även minska ångest och depression hos dementa personer, samt vara ett alternativ till antipsykotiska läkemedel (Testad m fl. 2014, Chaoi m fl. 2009, Cohen - Mainsfield & Werner 1997). Musik påverkar också dementa personer positivt, då den minskar deras utåtagerande och verkar lugnande (Ragneskog 2001 & Ragneskog 1997). En randomiserad kontrollerad studie som jämförde musikterapi med allmänna fritidsaktiviteter, fann att de dementa personer som fått musikterapi visade en signifikant större minskning av neuropsykiatriska symtom (Vink 2014). En annan studie av McDermott (2014) visade att musiken minskade beteendemässiga och psykiska symtom.

Sjukhusclownen

Clowner som arbetar i hälso- och sjukvården brukar i dagligt tal benämnas sjukhusclowner. De har funnits som en kulturell aktivitet för barn på sjukhus under de senaste tjugo åren, i Sverige såväl som i andra länder (Linge 2007). Studier kring dessa clowner har visat att clownen kan påverka atmosfären runt barnen på sjukhus på ett positivt sätt. De hjälper dem att övervinna svåra situationer och ger dem hopp om att de kan återhämta sig från svåra sjukdomar (Duffin 2009, Gryski 2003). Forskning på sjukhusclowner och barn visar också att föräldrarna varit mycket nöjda med clownerna och att de upplevde att deras barn blev gladare efter varje clown- besök (Koller 2008). Warren och Spitzer (2011) menar, mot bakgrund av de studier som gjorts om sjukhusclowner, att dessa positiva effekter beror på att clownen i sitt

arbete hittat en balans mellan att vara underhållare och hälsoarbetare. Det minskar stressen för patienten, men stöttar även de familjer de träffat på sjukhusen. Bland forskare inom medicinsk antropologi har sjukhusclownen beskrivits som en modern "shaman" och vissa psykoterapeutiskt orienterade forskare hävdar att det finns en koppling mellan dramaterapi och vad de kallar "terapeutisk clowneri" där clownerna bidrar till ett ökat välbefinnande genom en gestaltande föreställning (Grindberg m fl. 2012, Blerkholm 1995).

Studier om äldre personer av Raviv (2013) och Hendricks (2012) har visat att sjukhusclowner haft en positiv effekt på personer med demens, genom att integrera drama, musik, dans, och humor i deras vardag. En annan studie med fokus på clowners humorterapi visade att depression och utåtagerande aggressiva beteenden bland dementa personer minskar med hjälp av clownerna (Low 2013). Eftersom clowner har blivit en allt vanligare aktivitet på äldreboenden runt om i världen, behövs mer forskning på deras arbete i vårdboenden för dementa äldre personer (Warren & Spitzer 2011). En ökad förståelse för clownernas sätt att interagera med dementa personer kan ge vårdpersonalen viktiga kunskaper och verktyg som kan användas i vården. Syftet med denna studie är därför att beskriva och analysera det sociala samspelet mellan clowner och äldre personer med demens på två vårdboenden i Skåne.

Metodologiska aspekter

Clownerna som deltagit i studien är alla anställda inom Clownrondens verksamhet. Dessa clowner är professionella artister, som genom sin anställning i Clownronden har fått fortbildning i sjukhusclownsmetodik, om olika demenssjukdomar, om vårdens och omsorgens förutsättningar och vardag etc. Vissa clowner har även en bakgrund som förskollärare, dramapedagog eller undersköterska, som de kan dra nytta av i sitt arbete. I deras arbetsmetod ingår att de i förväg informerar all personal om sin

verksamhet, samt att de besöker vårdpersonalen för att få en kort historik kring de dementa personer de sedan ska besöka. Därigenom har de en förståelse när de sedan träffar på de dementa personerna under sin clownrund.

Clownerna vandrar runt i boendet, knackar på dörrar och frågar om de får komma in, även till sängliggande personer. Dessa bestämmer själva om clownen ska få träda in i deras privata rum. Clownerna stannar också till i de mer offentliga delarna av byggnaderna, såsom korridorer och samlingsrum. Personal finns närvarande vid samtliga clownbesök och de följer med clownen runt, då denna är kvar på boendet hela dagen.

Till det här specifika forskningsprojektet valdes två vårdboenden med dementa personer och clownerna besökte dem en gång i veckan under en period på tio veckor. Urvalet gjordes av Kommunförbundet Skåne FoU Valfärd, avdelningen för äldreomsorg, som skickade ut en förfrågan om deltagande till skånska kommuner. Flera kommuner svarade att de var intresserade av att delta. Två vårdboenden i Malmö och Osby valdes ut. På så vis fanns befolkningen från en storstad respektive mindre ort representerade i urvalet. Malmö och Osby innebar också en geografisk spridning, då orterna är belägna i olika delar av regionen.

I det första vårdhemmet, i Malmö, fanns det 30 äldre personer och hälften av dessa var migrerade till Sverige från andra delar av världen, såsom Mellanöstern, Sydeuropa och Asien. Dementa personer tenderar ofta att glömma det svenska språket och vill gärna uttrycka sig på sitt modersmål. Vårdboendet i Malmö har haft flera sociala aktiviteter för att stimulera de som bor där, men hade aldrig tidigare haft besök av clown. Det andra vårdboendet, i Osby, bestod av cirka 30 personer och de flesta av dessa kom från Sverige, bortsett från några få som kom från Finland. Av de personer som fanns på vårdboendet i Osby hade många varit bosatta i kommunen större delen av sitt liv. Inte heller personalen på boendet i Osby hade någon tidigare erfarenhet av

Clownronden. Två clowner var med på respektive boende under hela perioden, i syfte att få kontinuitet i mötena.

Forskningsmetoden

Metoden i studien är etnografi, då denna metod möjliggör för forskaren att studera vardagshändelser mer ingående (Spradley 1980, Hammersley & Atkinson 2007). Etnografi innebär att forskaren följer vad som händer och observerar händelser och beteenden i olika miljöer, genom att hela tiden vara närvarande i det som sker. Det ger forskaren en fördjupad förståelse av det som sker på en viss plats, för en specifik grupp eller för enstaka individer, i ett specifikt sammanhang. Till den här studien valdes en deltagande observation. Det innebär att forskaren observerade vad som hände mellan clownerna och de dementa personerna i vårdboendena genom att hela tiden följa händelseförloppet med anteckningar, men aldrig själv delta i några aktiviteter.

En av forskarna besökte vårdboendena under de tillfällena då clownerna var aktiva och varje veckas besök varade i tre till fyra timmar. Den totala mängden observationer utgjordes av 35 timmar. Under fältarbetet gjordes betydande observationer och forskaren tog reflekterande fältanteckningar för att ge beskrivande berättelser om människor, platser och dialoger, men även av personliga erfarenheter och reaktioner. Fältanteckningarna transkriberades efter varje iakttagelse (Hammersley & Atkinson 2007) och diskuterades med de andra forskarna. Enligt den etnografiska metoden, inleds den preliminära analysen av observationerna omedelbart efter varje observation. Eftersom datainsamling och analys skedde i parallella spår, resulterade varje observation i bearbetade anteckningar och en reflexiv övervakning av forskningsprocessen.

Under analysprocessen lästes den transkriberade texten i sin helhet vid ett flertal tillfällen, för att garantera en djup förståelse av data. Medan

den lästes, identifierades beteendemönster och reaktioner och dessa kodades och sorterades därefter in i underkategorier. Innebörden av varje underkategori förklarades och förtydligades (Hammersley & Atkinson 2007). Processen av analysen visas i tabellen nedan, se tabell 1.

Tabell 1. Process av arbetet med analys

Meningsbärande enhet	Kod	Underkategori	Tema
<p><i>”Clownerna plockar fram ett sidentyg med paljetter på och binder det om Dissis höfter och Kabom börjar spela och Dissi dansar. Nina skrattar högljutt. Hon tittar lite generat inäg för att sedan skratta gott igen. Kabom tar nu på sig sidentyget och även han dansar och vickar på höfterna. Nina tittar inäg och säger något till dottrarna för att sedan skratta gott igen”</i></p>	<p>Försöker hitta något från hennes hemland att röra vid och känna på.</p>	<p>Sensorisk stimulering</p>	<p>Att vara inkännande och uppmärksam.</p>
<p><i>”Vidare så tittar clownerna på Ingegerds fina vävnader på väggarna och frågar om Ingegerd gjort dessa? Ja, svarar Ingegerd. Det gjorde jag när jag jobbade natt på sjukhuset. Det måste varit många nätter du arbetat då. Ja, det var det. Hur sover du nu om nätterna? Som ett barn, svarar Ingegerd. Ingegerd ler och</i></p>	<p>Att uppmärksamma något hon gjort tidigare i livet.</p>	<p>Verbal uppmuntran och bekräftelse.</p>	<p>Att vara inkännande och uppmärksam.</p>

<p><i>säger att det är kul att se nya ansikten och poängterar clownernas näsor, hon ler och skrattar.”</i></p>			
--	--	--	--

Samma person gjorde alla observationer. En primär kodning utfördes efter varje observation, för att låta den tidigare observationen styra den kommande observationen, i syfte att få djupa och rika beskrivningar (Hammersley & Atkinson 2007, Lincoln & Guba 1985). Reflekerande anteckningar skrevs regelbundet av forskaren, under och efter sessionerna på vårdboendena. En av forskarna var ansvarig för datainsamlingen, men det gavs utrymme för reflektioner och diskussioner mellan alla tre forskare över vad som hänt samt hur anteckningarna och situationen skulle tolkas. Dessutom diskuterades all data och kategorisering under hela analysprocessen, tills de tre författarna nådde överenskommelse. Slutligen gavs representativa utdrag från fältanteckningarna för att illustrera resultaten i studien.

Studien fick etiskt godkännande från ett etiskt råd med skriftliga utlåtanden. Deltagarna fick muntlig och skriftlig information innan studien, inklusive information om studiens syfte, försäkran om sekretess och rätten att dra sig ur studien när som helst utan vidare förklaring. Personer med demens utgör en känslig grupp. Därför var familjerna kring dessa personer, såväl som personalen vid varje vårdboende, väl informerade och kunde påminna om studien samt observera de dementa personernas reaktioner. Anhöriga till varje person med demens fick

lämna skriftligt godkännande till att den person som de hade ansvar för fick vara en del av studien.

Resultat

Resultaten belyser hur clownerna samspelade med äldre personer med demens i de två skånska vårdboendena. Huvudtemat som framkom var clownernas fantastiska förmåga "att tona in och vara uppmärksamma" på varje enskild person. Det var framför allt fyra tematiska handlingar som möjliggjorde för clownerna att kunna tona in och vara uppmärksamma. Dessa var: trigga sinnena hos den enskilde personen, verbalt uppmuntra och bekräfta, uppmärksamma platser i det förflutna samt stimulera det sociala rummet.

Att tona in och vara uppmärksam

Observationerna visade hur clownerna tonade in sig på den person de skulle samspela med och hur de använde olika tekniker för detta. De var närvarande på ett sådant sätt att de uppmärksammade och bekräftade varje person utifrån dennas egen livsvärld och personliga erfarenheter. De påbörjade oftast en social relation med personerna i boendena genom att bekräfta dem som individer. På så vis fångade de deras intresse. Detta fick sedan till följd att den personen svarade tillbaka på ett adekvat sätt, trots sin demens, vilket ledde till en fortsatt interaktion dem emellan. Personerna i boendet samspelade adekvat och socialt anpassat, verbalt såväl som kroppsligt. Clownerna använde mycket humor och redskap för sinnena för att stärka samspelet, men arbetade också kontinuerligt med verbal bekräftelse och uppmuntran.

Trigga sinnen hos den enskilde personen

Det observerades att clownerna använde olika typer av verktyg för att skapa en första kontakt med personerna på boendena. Dessa verktyg bestod bland annat av olika föremål som hade som avsikt att stimulera sinnen. Det kunde vara färger som stimulerade ögat, såsom en röd näsa, eller saker som var avsedda att stimulera beröring av huden, såsom mjukisdjur. Det kunde också vara en sjal eller ett sidentyg, som var vackert att se på och mjukt att hålla i. Clownerna använde dessa verktyg som en inbjudan till ett socialt samspel. Framför allt fångade den röda näsan ofta den dementa personens intresse och öppnade upp för interaktionen. Clownerna pekade på näsan och personen på boendet tittade på den. Det förankrade dem med varandra och möjliggjorde på så vis ett fortsatt samspel. Samma sak hände med den mjuka leksak som de plockade fram ur sina fickor när de träffade en person för första gången på boendena.

För att få kontakt med personer med invandrarbakgrund från Mellanöstern, satte clownerna en sjal runt huvudet, som en turban, eller runt sina egna höfter för att imitera en danserska. Det fick dessa personer att skratta högt. Sidentyget användes som en sensorisk stimulering, genom att personerna på boendet fick känna på det med sina egna händer på ett sådant sätt att clownerna kunde fortsätta att samspela med personen. De upplevde ett välbefinnande och samtidigt ökade deras kognitiva förmåga. Detta exemplifieras med följande fältanteckning:

"Clownerna plockade upp ett sidentyg med paljetter på och knöt det på Ninas höfter och de började spela och dansa. Nina började skratta högt, såg lite generad ut, men skrattade sedan igen. När den andra medicinska clownen tog sidentyg runt sina höfter och började dansa och skaka höfterna, såg Nina bort och sa något till sina döttrar och skrattade sedan igen. Döttrarna sa med förvåning att Nina formulerat en hel mening på sitt eget språk, något hon inte hade gjort på länge."

För att nå de personer som talade arabiska, använde clownerna arabiska sånger när de sjöng. Ansiktsuttryck såsom leenden observerades även hos de dementa personer som annars inte är särskilt kontaktbara. Clownerna visade en stor förmåga att tona in och bekräfta personer som var migranter från länder utanför Europa. Ett exempel var en kvinna som bar en sjal runt huvudet. Sjalen hade alltid varit starkt symbolladdad för henne och bekräftade ett slags tillhörighet. När clownen kom nära henne med en annan sjal och började lägga den på hennes huvud på ett liknande sätt, log och skrattade hon och de började interagera genom att le mot varandra.

Verbal uppmuntran och bekräftelse

Clownerna använde också uppmuntrande ord för att ge bekräftelse och interagera socialt. Genom att använda uppmuntrande ord och relatera dessa till något i den fysiska miljön till exempel personens vardagsrum, lägenhet eller olika saker i rummet skapades en positiv känsla som även inkluderade miljön i vårdboendena. Detta illustreras i följande fältanteckning:

"Clownerna tittade på Elsas fina vävnader på väggarna och frågade om hon hade gjort dessa? Ja, svarade hon. Jag gjorde dem när jag jobbade nattskejt på sjukhuset. Du måste ha arbetat många nätter då? frågade clownerna henne. Ja, det gjorde jag. Hur kan du sova på natten nu? Som ett barn, svarade Elsa och log och sa att det var fantastiskt att se nya ansikten."

I en annan situation pekade clownerna på en båtskulptur i ett av rummen. Personen som bodde där började då tala med clownerna om fiskar och följde med adekvat i dialogen. Även när den personen med demens ibland gled över till att börja prata om något som inte var direkt relevant i diskussionen, fortsatte clownerna dialogen med dem. Det

medförde att de snabbt kom tillbaka till rätt samtalsämne igen. De påpekade aldrig att någon gjorde fel och rättade inte de boende, utan samtalen pågick i en positiv och trevlig ton, där clownerna visade stor följsamhet. Detta minskade möjligheterna för clownerna att ta makten i deras samspel. Relation mellan clownen och de boende var snarare jämbördig. Ett exempel på detta var en person som inte kunde tala ordentligt utan bara mumlade, ibland litet osammanhängande. Trots detta försökte clownerna göra sitt bästa för att förstå och de höll dialogen levande på ett sätt som formade ett band dem emellan.

Till en annan person med demens som hade en frimärkssamling, använde clownerna ord som bekräftade och uppmuntrade hans kunskaper om frimärken. Vid ett annat tillfälle besökte clownerna en persons rum, där de tittade på ett fotografi av en tidigare make. Clownerna bekräftade då kvinnan som bodde i rummet med följande ord:

”Vilken stilig kille du har på fotot! Det var min man, svarar då Marianne. Han blev inte så gammal, fortsatte hon. Var han också skåning? Ja, svarade Marianne och fortsatte att berätta att hon var gift en gång tidigare också. Var han också skåning?. Nej, svarar Marianne. Han var värmlänning och så skrattade hon.”

Clownerna bekräftade också personer i boendet på ett mycket positivt sätt genom att kommentera deras utseende positivt. De frågade ofta efter deras hela namn och bekräftade sedan personen genom att säga att namnet var intressant och koppla det till något positivt. De involverade även anhöriga när det var möjligt, för att sprida en bra och trevlig atmosfär på plats. En person berömdes för sina vackra döttrar och de personen, som annars var relativt svår att få kontakt med på rund av demens, gav då respons i form av ett härligt skratt. Till en annan person gav de små klistermärken med stjärnor på, satte dessa på honom och sade: ”Detta är en fantastisk person som vi träffat här”. Detta sätt att bekräfta de dementas identitet, kropp och sociala liv påverkade samspelet på ett positivt sätt. Clownerna fortsatte också att uppmuntra personer på boendena när de var på väg att ta farväl. Samtidigt som de sa adjö till några personer, skakade clownerna hand, höll deras händer hårt och bekräftade hur starka de var. En person med demens tog clownens hand när de skulle gå för dagen och gav följande kommentar:

”Kom tillbaka, det är så trevligt när du kommer. Vi har för få trevliga människor som du här i Sverige. Du är unik och det blir bättre för varje gång du kommer”

Responsen från personer på boendena tog sig olika uttryck, men flera av dem kom också med egna initiativ, såsom till exempel förslag på musik och sånger och olika ämnen för diskussion. Uppskattningen för clownerna visades även genom applåder, kyssar och muntlig bekräftelse.

Uppmärksamma platser i deras förflutna

Ett annat redskap som clownerna använde var att uppmärksamma platser från de boendes tidigare liv. Det väckte minnen från känslomässiga upplevelser tillbaka i tiden, vilka medförde en känslomässig stimulering av positiv karaktär. Ett exempel var en blind man med demens som satt i sin rullstol. När han lyssnade på en italiensk sång blev han påmind om Italien och alla gamla goda dagar där, med massor av mat och dryck. Dessa minnen fick honom att känna ett ökat välbefinnande och snabbt efter att sången var sjungen började han glatt att delta i konversationen, stimulerad av dessa minnen från Italien. Ett annat exempel på att uppmärksamma platser tillbaka i tiden genom sång, illustreras i följande fältanteckning:

”Clownerna säger: Vi tar den franska sången. Elli nickar och ler och nynnar med i melodin. Den har man sjungit ett par gånger, säger Elli”

Inte bara de personer med en historia av migration gav respons till clownerna genom att tala om platser i det förflutna. Också personer som var födda, uppväxta och boende i Sverige började interagera tydligare när clownerna uppmärksammat välbekanta platser i det förflutna. Ett sådant exempel var när clownerna frågade en kvinna på boendet om hon kom från en viss stad i norra Sverige. Hon svarade ja. De fortsatte sedan att samtala om naturen på denna plats och de aktiviteter som ägde rum på den tiden hon bodde där. Det känslomässiga minnet av platsen

möjliggjorde ett positivt samspel. Detta illustreras i följande fältanteckning:

"Clownerna pratade vidare med Karin om bergen i Sundsvall och Karin diskuterade detta vidare och log belåtet. Karin berättade att det var många människor som åkte skidor i fjällen, men hon åkte släde, och hon visade med armarna hur detta gick till"

Samspelet mellan clownerna och de dementa personerna i boendena förbättrades efter att de haft ett bra samtal om de bekanta platserna bakåt i tiden.

En annan ingång till att konversera om de dementa personernas tidigare liv var genom olika ting och saker i miljön. Till exempel blev en person visad en gitarr och han svarade då att han hade sett en sådan i USA, under en av sina många resor där. Genom att bli påmind om en känslomässig upplevelse på en särskild plats, så fördjupades samtalet och samspelet förbättrades. Det observerades också att samtalet om platser tillbaka i tiden stimulerade personer att relatera till sitt livslopp och situationer som gjorde dem glada, vilket framgick av deras stora leenden och deras skratt. Exempelvis fördjupades dialogen ytterligare med

mannen som varit i USA när clownerna började spela på sina egna gitarrer och han började känna rytmen i låten vilket framkommer i följande fältanteckning:

"Henrik börjar gunga till musiken, och berättar att musiken på Hawaii var långsam, men i USA var det mer gospel och blues. Han minns hur han och hans vänner var på väg till Harlem i New York när de stoppades av en polis eftersom området var farligt, men när de berättade för honom att de kom från Sverige, släppte polisen omedelbart in dem, eftersom de litade på svenskarna som hade ett gott rykte. Henrik frågade var clownen föddes och när hon svarade i Tyskland, lyssnade han och log. Efter samtalet ledde han clownerna ut ur matsalen medan han skrattade"

De känslomässiga upplevelserna från platser tillbaka i tiden gjorde att samtalet flöt på. Att tala om platser tillbaka i tiden förstärkte därmed det verbala samspelet mellan personer med demens i vårdboendena och clownerna.

Stimulera det sociala rummet

En metod som clownerna använde för att förstärka samspelet ytterligare var olika typer av musik, instrument och sång. Det fick som följd att flera personer som hörde musiken omedelbart började stampa i takt till den, rulla rullstolar, gunga sina fötter och sjunga tillsammans. Genom musiken fick personerna med demens även kontakt med varandra och musiken skapade därmed en social samvaro dem emellan. Personerna på boendena svarade inte bara på clownernas inviter i samband med musiken, utan många kom även med egna förslag och började själva att sjunga andra sånger. Detta stärkte boendet som ett socialt rum med en gemenskap som tog utgångspunkt i musiken, vilket illustreras i följande fältanteckning:

”Janne började klappa till en melodi och clownerna hängde på och började spela på sina instrument och dansa till musiken. Janne skrattade efteråt och alla applåderade. En av clownerna gick upp till Jenny som satt i samma rum, och Jenny försökte att säga något tystlåtet. Clownen frågade om de skulle spela en sång och då nickade hon med sitt huvud. Clownerna började spela och en av de boende, Rolf, började rulla med sin rullstol fram och tillbaka. En annan person som hette Stig började då gunga med sina fötter, samtidigt som Lisa började sjunga till sången medan hon satt och smekte på sidentyget. Clownerna frågade om någon kände igen sången och då svarade Jenny lite tyst ”ja” och Rolf svarade högljutt ”ja”. Lisa, som rullade sidentyget mellan sina händer, fortsatte med detta samtidigt som hon satt tyst och småpratade med en av clownerna. Den andra clownen fortsatte spela, samtidigt som flera personer i rummet sjöng med i sången. Lisa som rullade sidentyget tog initiativ till en annan sång och då började clownerna sjunga den sången och alla hängde på och log samtidigt. Slutligen sa clownerna: Låt oss sjunga den sången en gång till. En person i rummet svarade: Vi försöker. En annan sa: Jättebra.”

Framväxten av ett socialt rum var inte bara kopplad till det samspel som uppstod via musikinstrument och dans. Det verkade vara mer relaterat till rytm och kroppsrörelse i allmänhet, vilka ibland tog uttrycket av musik, sång och dans. Till exempel så inleddes en gång aktiviteter av att clownerna stampade med sina höga klackar när de gick in i vardagsrummet. De två personer som fanns i rummet började då sjunga tillsammans. En annan situation var då clownerna började spela gitarr och en person började klappa händerna och en annan började sjunga sången. I alla dessa aktiviteter började dementa personer att prata på ett mer interaktivt sätt med varandra och samtliga uttryckte glädje.

”Clownerna började spela musik och Göran började stampa med sina fötter i takt och sa: Det är så vackert, jag får gåsbud.”

I ännu en situation kom clownerna med idén att imitera ett bröllop. De började göra bröllopsringar av ett tyg, samtidigt som de involverade

personer i boendet som publik. En person fick föreställa prästen i bröllopsakten. Alla såg ut att njuta av bröllopspelet och samspelet. Föreställningen observerades och kommenterades av flera personer i rummet.

Olika slags känslor väcktes under mötena med clownerna och dessa uttrycktes genom glädje och skratt när personer i boendena sjöng sånger samtidigt som de tjoade av glädje och log.

”Clownen går fram till Hanna och börjar dansa med henne, medan hon sitter kvar i sin stol. Hanna börjar röra på hela sin kropp sittandes och skrattar samtidigt gott.”

Dessa gemensamma aktiviteter stimulerade det sociala samspelet på vårdboendena. Till exempel nämnde dessa personer med demens vid flera tillfällen hur mycket de uppskattade clownernas besök. Ibland ledde clownerna upp en person på golvet och började dansa med denna, och de sjöng, skrattade och log samtidigt. Alla verkade njuta av danserna. Clownerna uppmärksammade de dementa personernas reaktioner och interagerade socialt med dem på ett sätt som bidrog till en behaglig atmosfär i vårdboendena.

Diskussion

Clowners sociala samspel med dementa personer i vårdboenden kan ses som ett positivt exempel på en psykosocial aktivitet i äldreomsorgen. Observationerna visade att clownerna som arbetade i Clownronden interagerade socialt och framgångsrikt med personer med demens, eftersom de tonade in och var uppmärksamma på deras personligheter. De skapade tämligen fort ett band till en person genom att trigga sinnen, ge verbal uppmuntran och bekräftelse, uppmärksamma platser i personens förflutna samt stimulera det sociala rummet i boendet.

Inga tillbakadraganden eller negativa utspel kunde observeras i detta samspel. Clownerna var särskilt uppmärksamma på att inte använda maktelement i sitt sociala samspel med de dementa äldre personerna. Istället var samspelen förankrat i glädje och lek. Observationerna visade reaktioner där personer med demens svarade adekvat, både verbalt och med sin kropp, trots sin kognitiva problematik. Detta överensstämmer med den tidigare forskning som visat att psykosociala aktiviteter påverkar personer med demens på ett positivt sätt (Testad m fl. 2014). Clownernas sätt att tona in och vara uppmärksamma stimulerade dessutom de dementa personernas egen identitet. Clownerna bekräftade personen med hjälp av sinnesupplevelser, kombinerat med att stimulera personens minnen från tidigare i livet, samtidigt som de befäste personens identitet (till exempel genom särskild musik och dans från olika platser). Detta resulterade i ett bättre socialt samspel. Det kan relateras till forskning om det autobiografiska minnet. Det handlar om hur vi minns upplevelser från platser och miljöer tidigare i livet och att detta även påverkar hur vi ser på oss själva i nuet (Knez 2010, Rämgård 2006). Clownerna stimulerar också det autobiografiska minnet genom att de verbalt kommunicerade med de dementa personerna i vårdboendena om platser och aktiviteter i det förflutna.

Forskning har tidigare visat att det är bra om personal i vårdboenden är aktiva med identitetsstödande aktiviteter för dementa personer. Genom att stärka den dementa personens självbild, kan dennas kognitiva förmåga öka, vilket i sin tur påverkar personens interaktiva förmåga och dess sociala samspel med andra (Hyden 2014). I den här studien kan många observationer förklaras av det som kallas *reminiscens*, det vill säga ett slags återigenkännande från förr, vilket ofta handlar om att stimulera det autobiografiska minnet. I studien framgår dock att dessa identitetsstödande aktiviteter också kan relateras till olika objekt i ruget, till bilder, ting och människor, men även till själva känslan av en plats, genom rytmik. Då även den närvarande fysiska miljön verkar vara viktig för det sociala samspelet, kan denna användas som ett verktyg för att stärka kontakten med en person med demens.

Forskare inom neuropsykiatri har visat att aktiviteter påverkar välbefinnandet hos personer med demens genom att reducera ångest, depressioner och aggressioner (Testad m fl. 2014, Wang 2007). Andra forskare, som Hyden (2014), har fokuserat på frågan om samarbete och roller i relation till vårdboenden som en social arena. Clownens arbete i de två skånska äldreboendena skapade sociala rum med en trevlig atmosfär, där hela enheten samverkade socialt på ett sätt som kan beskrivas som ett system av interaktioner. Hyden (2014) hävdar att gemensamma aktiviteter är viktiga för människor som lever tillsammans, eftersom de representerar ett kommunikativt ekologiskt system som stärker deras egen förmåga att agera. Clownernas aktivitet, framför allt i sången och musiken, resulterade också i ett slags kollektiv *feed-back*, där personer i rummet började dela varandras upplevelser och samspele mer med varandra. Forskning baserad på symbolisk interaktionism visar på vikten av det sociala samspelet för mänsklig utveckling (Goffman 1959, Mead 1934). Goffman (1959) beskriver den vårdande miljön som en "scen" där människor har olika roller att spela. Sjukhusclownen på denna scen förmedlar positiva känslor, sensorisk stimulans och verbal

positiv uppmuntran till dementa personer genom färger, former, sång och dans. Det får dem att öppna upp och känna sig trygga nog att inleda en relation som bygger på en glädjefull gemenskap. Förutom de relationella aspekterna så använder clownerna också platsen och den fysiska miljön som identitetsstärkande objekt. De ger även personer med demens mer egenmakt, eftersom de samtidigt bemöter denna på ett jämbördigt sätt. Detta betyder att personer med demens, precis som andra personer i samhället, kan göra en aktiv bild av sin omgivning när de ges möjlighet att delta i positiva sociala samspel i vänliga miljöer.

Slutsats

Clowner som en kulturell aktivitet har varit positivt för dementa personer i de två vårdboenden som studerats. Clownerna tonade in på varje person i boendena utifrån personernas tidigare erfarenheter såväl som deras nuvarande liv, vilket stärkte dessas förmåga till socialt samspel. Det sociala klimatet, såväl som den fysiska miljön, stärkte deras självidentitet på ett sådant sätt att de kunde kommunicera tydligare verbalt och genom kroppsspråket. Dessa presenterade strategier kan även vara effektiva för personalens sociala samspel med dementa personer i vårdboenden. Mer forskning behövs för utvärdera effekten av clowner och dementa personer.

Under åren 2012-2014 fick Statens kulturråd, efter ett särskilt regeringsbeslut, i uppgift att fördela stöd till kultur i äldreomsorgen. Syftet var att utveckla hållbara modeller och metoder för att främja äldre människors delaktighet i kulturlivet. Man såg det som en kulturpolitisk satsning och ett sätt att tillgodose alla medborgares rätt till kultur oavsett individuella och fysiska förutsättningar.

Studien fokuserar på det sociala samspelet mellan clownerna och de boende på två demensboenden i Skåne. Genom större kunskap om och förståelse för clownernas sätt att arbeta och interagera med demensdrabbade personer på äldreboenden, hoppas vi kunna ge vårdpersonal inspiration och verktyg som de själva kan använda i det dagliga omvårdnadsarbetet.

Denna forskningsstudie har tillkommit i ett samarbete mellan Kultur Skåne/Region Skåne och Kommunförbundet Skåne. Studiens genomförande möjliggjordes även genom ett stöd från Statens Kulturråd.